

בושת הפנים", אבל זאת אני מתמיהה מדוע דרך רשעים וכו'.

יא גמ', כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב וכו' על אחת כמה וכמה. הקשה העץ יוסף (עין יעקב), אמאי הוה תימה, הא כיון שראוים הם לשכר אין עליהם תימה. ותיריך, דהתימה הוא, על שכרשע עושה מצוה אחת נותן לו שכר אחד במדת מעשה אותה מצוה, ומאיך הצדיק שעושה מצות רבות, כשיעשה לאותה מצוה ניתן לו שכר אלף אלפים פעמים נגד השכר שניתן לרשע.

יב גמ' לנביאים, ורש"י ד"ה לנביאים פירש, אברהם יצחק ויעקב. והמהרש"א (חידושי אגדות) כתב, דהיה נראה לו לפרש כפשוטו, דמיירי בנביאי שקר שאמרו לישראל שלא תבא להם רעה על ידי נבוכדנצר, שהוא יותר חוטא יותר מישראל. ועל זה אמר "נשבר ליבי כי חטאת ישראל גדלה כי מנאפים מלאה הארץ".

יג רש"י ד"ה שתי שעות, כדי שלא יהא פנאי לספדו ולקברו. והמהרש"א (חידושי אגדות) הוסיף, דגם משום שלא יהיו מתאבלין עליו, דאבילות יום ראשון דאורייתא, שחל אחר שנקבר, ולכך מיהר הצל לרדת י' מעלות ונעשה לילה, ולא היו מתאבלין עליו כלל. וביאר, דתכלית הדבר היה כדי שיהיה לו כפרה, וכדלעיל (מו:), דמי שלא נספד כהלכה מכפרין לו, וכן כשנשארו לקבורה היה בביוון, כדי שיהיה לו כפרה, וכדלעיל (שם), שחזקה גירר עצמות אביו וכו' כדי שיהיה לו כפרה.

יד גמ', כדרהיט ארבע פסיעות. כתב העיון יעקב (עין יעקב), דבמדרש איתא, דרהיט ג' פסיעות, ולפיכך זכה שהעמיד ממנו שלשה מלכים ששולטין מסוף העולם ועד סופו. וכתב, דלפי הגירסא בגמ' יש לבאר, שזכה שגם ושתי יצאה ממנו, שמלכה מסוף העולם ועד סופו.

טו גמ', שם. לכאורה מוכח מכאן דאף דהיתה מחשבה טובה, גבי עובדי כוכבים אין הקדוש ברוך הוא מצרפה לטובה, והכי נמי מוכח מתוס' בקידושין (לט:): ד"ה מחשבה רעה. וביד רמה ביאר, דכדרהיט ארבע פסיעות אתא גבריאל ושקליה לשליחא מדוכתא רחיקא דהוה קאי ואוקמא קמיה.

טז גמ', אלמלא בא גבריאל והעמידו. הקשה המהר"ל (חידושי אגדות), אמאי מנע ממנו לעשות מצוה. ותיריך, דאם הרשע יעשה מצוה יצטרך לקבל שכר, ונחשב למשא אצל הקדוש ברוך הוא.

יז גמ', שם. הקשה העין אליהו, איך אפשר שאם היה פוסע עוד פסיעה אחת לא היה תקנה לרשעי ישראל. ותיריך, על פי מה דכתבו התוס' בבבא בתרא (י:): ד"ה ואיזו שמצלת, דרוב דברים אין עומדין לאדם בעולם הזה אלא לאחר מיתו, ובעולם הזה אין עומדין לו כי אם מצוות גדולות. וביאר, על פי מה שחלקו יעקב ועשו ביניהם נחלת שני עולמות, יעקב לעולם הבא, ועשו יהיה עולם הזה, ועל כן כדי שישגי יעקב חלק עולם הזה, צריך מצוות גדולות, כיון שאינו חלקו, אבל עולם הבא שהוא חלקו, יכול להשיג אף שלא יעשה מצות גדולות, אבל עשו כיון שחלקו העולם הזה, יכול להשיג על ידי מצות קלות, והיינו נמי איהו, אף בפסיעה אחת, שהיה זוכה לזכות גדולה בעולם הזה, לא היה תקנה לישראל (שאינו עולמם) בעולם הזה.

דף צו ע"ב

יח גמ', ואמר ר' אבהו זו אנטוכיאה. פירש רש"י בד"ה זו אנטוכיאה, דקיימא לן דאינה מארץ ישראל. וביאר הר"ף (עין יעקב), דבלא דברי ר' אבהו הוה אמינא דרבלתה מארץ ישראל היתה וקרובה לירושלים, וקודם בא נבזראדן לפניו, ואחר כך עלה רבלתה. לכך פירש רש"י, דקיימא לן דאנטוכיאה אינה מארץ ישראל.

יט גמ', חד אמר דמות דיוקנו וכו' וחד אמר אימה יתירה היתה לו. ביאר

המהר"ל (חידושי אגדות), דמאן דאמר דמות דיוקנו סבירא ליה, דהיה אוהב את אדונו, שהאובה דמות דיוקן אוהבו אצלו תמיד, ומאן דאמר אימה יתירה, סבר, דעבד מיראה.

כ גמ', טעין תלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא וכו'. ביאר התורת חיים, דנבוכדנצר רצה לכבוש את ירושלים בדרך הטבע בחרב וחנית ובכלי זיין רב, ולכך שדר ליה לנבזראדן תלת מאה, דהיינו מספר גדול של פרדות טעונין פטישי ברזל מחודדין דשליט בפרזלא, והקדוש ברוך הוא הראה לו כי הוא נלחם בישראל, ולולי כן לא היה יכול להם, שכל כלי זיין שלו אינם חשובים כלום, ובלעתניהו חד דשא דירושלים.

כא גמ', פש ליה חד נרגא וכו' שנאמר יודע וכו'. תמה המהרש"א (חידושי אגדות), דהקדים המאוחר במקראות. ועוד, דלפי עניני הכתובים משמע להיפך, דבלעתניהו חד דשא מיייתי מקרא "ועתה פיתוחיה" דמשמע פתחים הרבה, ו"כשיל" משמע אחד, ולגבי פש חד נרגא מיייתי מקרא "בסבך עץ קרדומות", דמשמע הרבה קרדומות. ולכך כתב, דצריך להפוך המקראות. [ולפי זה אתי שפיר דחד נרגא הוה בכשיל, ולא הוה מהנך שלש מאות].

כב גמ', שוור בר שוור. ביאר המהר"ל (חידושי אגדות), דהוי רזיו בר רזיו, דהיינו שהוא רזיו מאוד למלחמה.

כג גמ', דמקדשא חריב והיכלא מיקלי. ביאר התורת חיים, דהא דכפל הלשון, משום דמקדשא חרוב הוי רמו לסילוק קדושת שכינתו יתברך משם, והיכלא מיקלי כפשוטו, שכל זמן שלא נסתלקה השכינה לא היה אפשר לשלוט בו. ועוד ביאר, דמקדשא חרב הוי רמו למקדש שלמעלה והיכלא מיקלי הוי מקדש שלמטה, דמקדש שלמעלה חרב על ידי שנשרף מקדש שלמטה, ואין הקדוש ברוך הוא בא במקדש שלמעלה עד שיבנה מקדש שלמטה.

כד גמ', דרכו ביה מן שמיא. ביאר היד רמה, דמלאכים הגביהו את המקדש מפני כבודו, שהיה הדום רגליו של מקום ולא היו יודעים שגזירת מלכו של עולם שיחרב, עד שדרך בו הקדוש ברוך הוא בעצמו והוריד לתוך השריפה. עוד ביאר, דהקדוש ברוך הוא גזר שגיבה וינחת, כדי להודיע לאויבים שהוא ציוה שיחרב הבית, ורק משום הכי היו יכולים לגעת בו. והמהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, דדרכו ביה לחללו ולהפילו לארץ.

כה גמ', נעמן גר תושב וכו'. ביאר המהר"ל (חידושי אגדות), דהכח שהיה לסנחריב היה כח עליון, אלא שהיה נוטה לצד טומאה, וכמו שהרופא מסיר הרע עד שנשאר הטוב, כך הסיר הקדוש ברוך הוא הרע מסנחריב עד שנשאר הטוב. וכן נבזראדן, אף שהיה מחריב הבית, היה מעורב בו כח עליון והוסר ממנו אותו הרע ונרפא מרעתו והיה גר צדק, וכן נעמן שהיה גר תושב, וכן המן היה בו כח עליון, וכאשר הוסר הסיג נשאר כסף צרוף, אבל נבוכדנצר הרשע לא היה לו רפואה.

כו גמ', מבני בניו של סיסרא. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהיינו כמו שהרהר נבזראדן תשובה בלבו וזכה ליכנס תחת כנפי השכינה, וכן אלו הרשעים סיסרא, וסנחריב שחרף כלפי מעלה, וכן המן שעמדו ברשתם ונהרגו על כך, בני בניהם הרהרו בתשובה וזכו ליכנס תחת כנפי השכינה.

כז גמ', מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. ביאר העין אליהו, על פי מה דאיתא בתענית (יח:), דכשהרג טוריינוס את לוליאנוס ופפוס, אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם, יבא אלקיכם ויצילכם מידי כדרך שהציל לחנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר, אמרו לו, חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו וראוים לעשות נס, ונבוכדנצר מלך הגון היה וראוי לעשות נס על ידו, והיינו זכותם שעל ידם נתפרסם אלקותו יתברך. וכן על ידי המן נתפרסם שהשם יתברך שומר ישראל, כי בדבר שחשב המן

לא) גמ', שלח להו בקריבא הוא. ביאר העץ יוסף (עין יעקב), דנבוכדנצר סבר שעדיין לא חטאו ישראל הרבה, ואף שאין אלוקים עמהם, מכל מקום לא התרחק, ובעת דחקם ישמע תפילתם. וביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהיינו דכתיב "קרוב ה' לכל קוראיו".

לב) גמ', אמר ליה מאן בר נפלי. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דודאי קרי ליה בלשון נפילה על שם נפילת ישראל בגלות, כדכתיב "נפלה בתולת ישראל", וקאמר עד מתי תהיה אותה נפילה שיהיה להם תקומה. והא דקאמר ליה "מאן בר נפלי", משום דקשיא ליה, אמאי קרי ליה למשיח בר נפלי הא הוה ליה לקרותו נפלי על שם נפילת ישראל, וקאמר, על שם מלכות בית דוד שנפלה בגלות.

לג) גמ', אמר ליה משיח וכו'. הקשה הערוך לנר, דאמאי קרי ליה בר נפלי בלשון רמו ולא משיח. ועיין מה שתירץ, ונלכאורה יש לבאר, דקרי ליה בר נפלי על שם הנפילה, והנפילה היא המציאות של ביאת המשיח, וכמו דקודם עלות השחר מתחזק החושך, והיינו דלפני הגאולה יש מצב של נפילה, שהיא תוליד ותכשיר את ביאתו.

דף צז ע"א

א) גמ', תלמידי חכמים מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה. ביאר העיון יעקב (עין יעקב), דתלמידי חכמים מתמעטים משום ד"מפני הרעה נאסף הצדיק", וכן להיפך, דכיון שיתמעטו התלמידי חכמים ליכא מי שיגין עליהם, ולכן השאר עיניהם כלות.

ב) רש"י ד"ה עד שהראשונה פקודה, עד שלא כלתה צרה וכו'. וביד רמה ביאר עוד, דטרם היות גזירה ראשונה פקודה מאת המקום לבטלה, השניה ממחרת לבא.

ג) גמ', שלישיית רעב גדול וכו' ותורה משתכחה מלומדיה וכו' ובחמישית שובע גדול וכו' ותורה חוזרת ללומדיה. ביאר העיון יעקב (עין יעקב), דהתורה תליא ברעב ושובע, דאם אין קמח אין תורה, ולכך בחמישית שיהא שובע גדול, התורה חוזרת על לומדיה. וכתב, דמהאי טעמא לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן.

ד) גמ', שם. לכאורה צריך ביאור, דכיון דבשלישית נשתכחה תורה מלומדיה, היאך חזר ללומדיה בחמישית הרי נשתכחה מהם. ועוד, דהא משמע דלומדיה לא מתו בשלישית. ויש לבאר, דהתורה דנשתכחה מהם, היינו משום דלא יכלו לעסוק בבקיות התורה, וכמו שכתב רש"י בד"ה משתכחת, מתוך שאין להם מה לאכול, דלענין חזרת התורה שבאה מעמל הגוף בעינין כוחות הגוף, אבל תורה שלמדו בעיון לא נשתכחה מהם, דלעמל העיון לא בעינין כוחות הגוף אלא עמל המוח.

ה) גמ', במוצאי שביעית בן דוד בא. כתב המהרש"א (חידושי אגדות), דאף דהיא שנה שמינית שאינהמאותו שבע. מכל מקום, קרי ליה שבע שכן דוד בא, לפי שהיא השנה הסמוכה לשבע שבע.

ו) רש"י ד"ה בשישית קולות, יצאו קולות שכן דוד בא ל"א קולות מתקיעות שופר שנאמר יתקע בשופר גדול. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), מהא דאיתא בסמוך, ג' באין בהיסח הדעת משיח וכו'. ולכך פירש, דקולות היינו רעש שיהיה משמים שאותו שבעו כשיפקוד השם יתברך על אומה לפורענות, מביא קול רעש. וכן ביאר היד רמה.

ז) גמ', והגבלן יאשם. ביד רמה הביא גירסא, דהגבלן יאשם, והיינו גויל של ספר תורה, דיענש ויכלה מחמת שנתמעטו לומדיו. וכן גרסינן אנשי הגויל, דהיינו כותבי ספר תורה ומוכרי גוילים יסובו מעיר לעיר למצוא כדי פרנסתן ולא יחוננו.

הושב מחשבתו הרעה על ראשו, וזכותו שעל ידו נתגלגל הדבר, ומבני בניו למדו תורה ברבים. ואף מבני בניו של נבוכדנצר ביקש להכניס תחת כנפי השכינה, אלא דמחמת שהחטיא הרבים ושרף את בית המקדש, לא הניחו מלאכי השרת, דכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

כח) גמ', מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. [ובעין יעקב גרס בגמ' ומנו רב שמואל בר שילת]. והקשה העיון יעקב, דסותר למאי דאיתא במכילתא דרבי ישמעאל (בשלח - מסכתא דעמלק פרשה ב) שנשבע הקדוש ברוך הוא שמעמלק לא יקבלו שום גר. והחיד"א (עין זוכר מערכת הג' אות א') כתב נמי דמה שכתב הרמב"ם (בפ"ו ממלכים הלכות א' - ד'), דאף בעמלק מהני השלמה על ידי קבלת ז' מצות, וקבלת מס ועבודות, מקורו מהא דמבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. ועוד, דהמכילתא ר' אליעזר אמרה וקיימא לן דאין הלכה כרבי אליעזר. ועוד, דהמכילתא עצמה במחלוקת שנייה ורבי אליעזר המודעי פליג עליה, והגם דבפסיקתא רבתי נאמרו דברים אלו בשם ר"א בן יעקב, אפשר דסבר הרמב"ם דהגירסא רבי אליעזר כמכילתא, ואי נמי גרסינן רבי אליעזר בן יעקב סבר דפליגי עליה ולא קיימא לן כוותיה. וגם, דסבר דתלמודין לא סבר הכי ופסק כתלמודין.

עוד הוסיף שאין להשיג בדברי הפסיקתא רבתי המלאה טעויות. ועיין מה שהאריך בספרו פתח עינים סנהדרין כאן, ועיין באות הבאה. ובספר עיני כל חי להגר"ח פלאגי כאן תירץ, דתחילה התירו משום שבא סנחריב ובלבל את העולם, וכל דפריש מרובא פריש, ולאחר מיכן הופיע רוח הקודש באנשי כנסת הגדולה ונתגלה להם בנבואה, דאתו מבני בניו של המן. ובגליוני הש"ס גיטין (נו): תירץ, דמשכחת באשה מזרע עמלק שנישאת לעכו"ם שאינו מזרע עמלק וילדה לו בן, דאינו מתייחס לזרע עמלק, משום דבעכו"ם הלך אחר הזכר, כמבואר ביבמות (מח): ושפיר מקבלין לכל יוצאי חלציו, והא דאמר "מבני בניו" לאו דוקא. והחזון איש (יו"ד קנז, ה) ביאר, דכוונת המכילתא דאין מקבלין אותן דוקא לאחר שנכנסו למלחמה, דבשאר אומות מקבלין, ולא יניח ד' נין ונכד לעמלק, היינו בעושה מעשה עמלק. והגר העמלקי שקבלו בימי דוד, ואמר דוד שקיבלהו שלא כדון, היה במלחמה. עוד כתב, דמהכא אין להוכיח שמקבלין מעמלק, דיש לומר דבני בניו נתערבו באחרים וקיבלו אותם.

כט) עיין באות הקודמת. ובשו"ת אבני נזר (או"ח ח"ב סימן תק"ח) ביאר דברי הרמב"ם, דדוקא גבי ז' אומות בעינן לרבויה דקרא דמועיל השלמה, מפני שחוטאים בעצמם ועושים כל התועבות ונתחייבו מיתה, והוה אמינא שלא תועיל להם תשובה, כמו כל חייבי מיתות בית דין שאין נפטרים על ידי תשובה. אבל זרע עמלק שנענשין בעון אבותם, היינו דוקא כשמעשה אבותיהם בידיהם, אבל אם עשו תשובה וקיבלו שבע מצות, הא אין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ושוב אין נענשין בעון אבותם. ואם קבלו עליהם שבע מצות הרי יצאו מכלל שבעה עממין, ומכלל עמלק והרי הם כבני נח הכשרים, וכל שכן כשמקבלים עליהם להיות גרי צדק דבדאי יוצאים אז מכלל עמלק, ומקבלים אותם, ועיין בדבריו.

ל) רש"י ד"ה גר תושב, שלא קיבל עליו שאר מצוות וקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים. כתב הבאר שבע, דמשמעות דבריו דגר תושב אינו צריך לקבל עליו אלא שלא לעבוד עבודת כוכבים בלבד. והקשה, מהא דאיתא בעבודה זרה (סה.), דאיזהו גר תושב כל שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים כל שקיבל עליו שבע מצות בני נח, והלכה כחכמים. ותירץ, דרש"י סבר דדוקא לענין להחיותו הצריכו חכמים שיקבל עליו שבע מצות בני נח, אבל לענין שאר דיני גר תושב, סגי בשקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים בלבד.

טז) גמ', אין תוכחה. פירש רש"י בסוטה (מט.) בד"ה אין תוכחה, דאין לך אדם שיכול להוכיח את חברו, מפני שכולם נכשלים בחטא, וכשמוכיחו אומר לו, אתה כמוני.

יז) גמ', עד שירבו המוסרות. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דאתי כמאן דאמר דאין ישראל נגאלין אלא בתשובה, ומתוך הני צרות ושעות דחוקות יחזרו בתשובה שלימה. עוד כתב, דאתי אפילו למאן דאמר דבלא תשובה נמי נגאלין דהיינו מתוך שיהיו שפלים מאוד.

יח) גמ', במטותא בעינא מנייכו לא תרחקוהו דתנינא וכו'. הקשה האמרי צבי, דמשמע, דכיון דבא בהיסח הדעת, העיסוק בכך מעכב ביאת המשיח, ואיך תינקנו לומר י"ג עיקרין בכל יום, ואחד מהם אמונה בביאת המשיח, "ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה בכל יום שיבא". ועוד הקשה, מלשון התפילה ג' פעמים ביום "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח". ועוד, הא הרבה ברכות ותפילות נתייסדו להתפלל ולבקש רחמים על ביאת משיח. ותירץ, דכוונת ר' זירא בהא דקאמר "לא תרחקוהו", דכיון דאיכא הרבה זמנים שראויים לביאת משיח, והיינו בבחינת "אחישנה", וגם בזמן ד"בעתה" איכא הרבה זמנים, וכיון דר' זירא חי רק כמה מאות שנה אחר החורבן, וידע דהגלות תארך יותר מ"ח מאות שנה, אמר לא תרחקוהו, דהיינו לא תגלו את זמן האחרון של "בעתה", דאם כן, יתיאשו חס ושלוים מן הגאולה, ויאמרו מי יכול לסבול צרות מרובות ויחיה עד אותו זמן. (ועיין באות כ).

יט) גמ', ג' באין בהיסח הדעת משיח מציאה ועקרב. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דאם זכה בהיסח הדעת, יבא לו משיח כהיסח הדעת של מציאה ששמחה וטובה היא לו, אבל אם לא זכה, יהיה לו ביאת המשיח כהיסח הדעת דנשיכת עקרב לרעה לו.

כ) רש"י ד"ה דמעסקי ביה, לידע מתי יבא. ביאר העין אליהו, דרש"י פירש כן, משום דהוקשה לו דהרי אנו מתפללין בכל התפילות על ירושלים, ולכך פירש, דהכונה דמתעסקי לידע מתי יבא, וכיון דאין אנו יודעין מתי יבא, הוי היסח הדעת, שמסיח דעת שיבא היום, ואף שאנו מאמינים שבא יבא, אבל כיון דאין אנו יודעים הזמן הוי היסח הדעת. (ועיין לעיל אות יח).

דף צז ע"ב

כא) רש"י ד"ה כלה, או אינו כלה דבתוך היובל בסופו הוא בא. והקשה המהרש"א (חידושי אגדות), דמאי מספקא ליה, אם כלה קודם שיבא, הא קאמר וביובל האחרון בן דוד בא, דמשמע בתוכו. לכך פירש, דהכי קמביעיא, דאם תמצוי לומר בסופו הוא בא, נימא כשכלה הוא בא ולא יתעכב יותר, או אינו בא דוקא כשכלה הזמן ההוא, אלא דמאותו זמן ואילך זמנו בא וחכה לו. וביד רמה גרס, שבספק הראשון השיב לו דבסופו הוא בא.

כב) גמ', כתובה אשורית ולשון הקודש. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהיינו כתב ולשון שביררו להן ישראל, וכדאמרינן לעיל (כב.), ואם כן, ודאי דהווי כתב הבא מיד ישראל ויש לו עיקר, דאילו היה כתב ולשון אשורית, או כתב ולשון עברי, יתכן שבא מאחד מאומות העולם.

כג) גמ', לאחר חמשת אלפים שנה איתמור. כתב הרש"ש, דאלעיל קאי, דלאחר חמשת אלפים ומאתים ותשעים ואחת שנה העולם יתום.

כד) רש"י ד"ה מלחמת תננים, דגים. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), דמאי קא משמע לן, במה שיהיו דגים לוחמים זה עם זה. ולכך פירש, דמייירי במלחמת מלכויות שנקראו "תננים". ולפי זה יתפרש הא דאמרינן בבבא בתרא (עג.), דאתא תנינא ובלעה, דהיינו שיהיו מלחמת מלכויות קודם מלחמת גוג ומגוג וביאת המשיח.

כה) גמ', מרת הדין מעכבת. ביאר הרש"ש, דמיום שחרב בית המקדש השיב

ח) רש"י ד"ה ופני הדור ככלב, דדמיין ממש לכלב לשון אחר וכו'. ובמהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, דנקרא כלב כי כולו לב ונאמן לאדוניו, והיינו שמראה פנים כאילו הוא אוהב, אבל אין ליבו עמו.

ט) גמ', מואי ותהי האמת נעדרת. כתב המהרש"א (חידושי אגדות), דאין לפרש כפשוטו דהוא מלשון חסר והעדרות, דהא אמרינן דאפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמנה בדברי תורה, ואמת שייך בדברי תורה, ולכן נדרש כאן בלשון עדר. ובעין אליהו ביאר, דהוקשה לגמ', איך תהיה האמת נעדרת והלא קיום העולם מחמת אמת, וכדאיתא באבות (פ"א מ"ז), על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת וכו', ולכך פירשה, שנעשית עדרים עדרים, דהיינו שנשארו אנשי אמת, אלא שנעשו חבורות חבורות, פירוש, שאנשי האמת חבורות בלבד, כיון דרוב העולם לא היו אנשי אמת, ואותם החבורות הלכו למדבר, כדי שלא להתערב בהם.

י) גמ', מלמד שנעשית עדרים עדרים. ביאר הרב ר' שאול, שתהיינה הרבה כתות ומפלגות, וכל אחת תאמר שהאמת רק עמה בלבד, ונער קטן יהיה מנהיגם ויוליכנה להרחיקה מאחרים.

יא) גמ', כל חללי דעלמא. ביאר הירד רמה, דהוי כל מרגליות ואבנים טובות שבעולם. אמנם ברש"י בשבת (עז): בד"ה כל חללי פירש, דהיינו דברים הנעשים בכל חלל העולם. ובמהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, דהיינו נחלה בלי מצרים.

יב) גמ', בלא זימני. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), כיון דחותמו של הקדוש ברוך הוא אמת וכו' קיים את העולם, ונחתם בראשית הביאה בקרא ד"בראשית ברא אלוקים את" בסופי התיבות, וכן בסוף הבריאה, בקרא ד"אשר ברא אלוקים לעשות", והמשנה בדיבורו מהרס חותם קיום העולם, ואף אם מהרס ופוחת ממנו מעט שהוא א' נשאר "מת", ומי שלא משנה בדיבורו מקיים עצמו, וחותר הבריאה שהיא אמת, והיינו דלא מת איניש בלא זימניה שהשקר מביא מיתה בלא זמן. ובעיני יעקב (עין יעקב) ביאר, דהוי מדה כנגד מדה, וכדאיתא ביבמות (ג). דכתיב "את מספר ימך אמלא", דאלו שני דורות, וביאר רש"י (שם) בד"ה שני דורות, דשנים שפוסקין לו בעת לידתו, ואי לא זכה פוחתין לו. ומי שאינו משנה בדיבורו הקדוש ברוך הוא אינו משנה מהשנים שנקצבו לו בשעת לידתו, אף שלא זכה.

יג) גמ', שכיבו ליה תרתין בניה. ביאר היעב"ץ, דאף שהקדוש ברוך הוא שינה מפני השלום. מכל מקום, לא היה לו לשנות, דגם עם האמת היתה השכנה מתפייסת.

יד) גמ', כולו הפך לבן טהור הוא. פירש רש"י בד"ה כולו הפך, כשפשט הנגע בכל העור כך כשהפכה כל המלכות למינות תבא גאולה. וביאר הירד רמה, דהדמיון, משום דכי היכי דלענין נגעים הפשיון הוי סימן טומאה, ומכל מקום, כיון שפשה בכל העור ונהפך כולו לבן, טהור. הכא נמי, אף שהמינות סימן לגלות, מכל מקום, כיון שנהפכה כל המלכות למינות הוי סימן לגאולה. [ובביאור הדברים יש להוסיף מה שביאר המלבי"ם (סוף פר' בראשית) שיש שתי הנהגות אחת על פי "דין", ואחת על פי "חסד". וביאור הקרא ד"נח מצא חן בעיני השם" כהקדמה למבול, דדוקא מה שנח מצא חן בעיני השם, הוא מה שהביא הנהגת ה"דין", אבל אם לא היה מוצא חן, הרי לא היה בא מבול לעולם, כיון שהיתה הנהגה על פי "חסד". והכי נמי הכא דוקא היפוך המלכות למינות, מחייב הנהגה על פי חסד].

טו) רש"י ד"ה היוקר יעוות, שלא יכבדו זה את זה ל"א וכו'. והירד רמה ביאר, שהנקלה יעוות את היקר ויבטל את דבריו. [ומשמע מדבריהם דיוקר היינו לשון כבוד]. אמנם המהרש"א (חידושי אגדות) סוטה (מט): פירש, שהיוקר יאמיר דהיינו דאיירינן ביוקר המזון.

המהרש"א (חידושי אגדות), דלכאורה אדרבה הכי משמע, "לא בכסף ממש תגאלו" אלא בתשובה ומעשים טובים. וכן פירש **רש"י** (**בישעיה** נב, ג), דלא בכסף תגאלו אלא בתשובה. וכן פירש **הרד"ק** (שם). לכך ביאר, דאמר על מעשה המן, דלא בכסף ששקלתם למשכן שהיה בבחינת תשובה ומעשים טובים מרצון, שהיה להם במשכן על מעשה העגל, אלא בתשובה ומעשים טובים מהכרח שהיה על ידי צרת המן.

לד **רש"י** ד"ה **אחד מעיר**, אברור הצדיקים וכו' אף על פי שאין כולם חוזרין. הקשה **העין אליהו**, דלהאי פירושא, אדרבא איכא ראיא לר' אליעזר, דדוקא הצדיקים יברור, אבל אם לא יעשו תשובה ולא יהיו צדיקים, לא יבא. ותיירך, דצריך לומר, דר' יהושע סבירא ליה כר' יוחנן דאמר **לקמן** (קיא.), אחד בעיר מוכה כל העיר, ושנים ממשפחה יזכו כל המשפחה, ואם כן, יבואו כולם אף אלו שלא עשו תשובה. וביאר, דלכך נמי כיוון שמואל "דאמר דיו לאבל שיעמוד באבלו", דהיינו, שיהיה אריכת הגלות ויהיה אחד בעיר. ופירוש זה נרמז נמי במה שכתב **רש"י** **בד"ה בתשובה**, אם **בל** ישראל וכו', דמשמע דדוקא לרב בעינן שכולם יעשו תשובה, אבל לשמואל אף שלא יחזרו כולם אלא אחד בעיר, יגאלם ה'.

דף צח ע"א

א **רש"י** ד"ה **כי למועד מועדים**, אלמא יש קץ בדבר. וביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דהראיה מהא דנשבע, דאי כרבי אליעזר דסבר דמהניא דוקא תשובה מרצון, הא יש ספק בדבר, והיאך נשבע המלאך, אלא על כרחך ד"אם תשוב ישראל" נאמר על הודאי, דהיינו שישבו בודאי על ידי שמעמיד להם מלך קשה כהמן, וכן מצינו שנאמר "אם" גם באופן דלא הוי ספק כגון "אם כסף תלדה את עמי".

ב **גמ'**, **אין שלום מפני צר**. פירש **רש"י** ד"ה **מן הצר**, מפני הצרות ל"א מיצר הרע. וביאר **התורת חיים**, משום דאם נפגשים שני הפכים והאחד מוכרח לעבור מפני חברו, או לפני סילוקו, מתגבר עצמו יותר, ודמצינן דקודם שיאיר היום חשכת הלילה מתגברת, וכן בחולה בימים האחרונים קודם מיתתו נראה כמבריא, שכח החיוני שבו מתגבר. ולכן גם לעתיד כשיבא זמן ביטול היצר הרע וסילוקו מהעולם יתגבר עצמו וילחם אף בתלמידי חכמים שכתוב בהן "שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול", שאין יצר הרע הנקרא מכשול שולט בהן, כיון שהתורה תבלין ליצר הרע, ודרכו להסתלק כשעוסקין בתורה, אפילו הכי, קודם סילוקו מהעולם יתגבר ולא ישגיח, ומהאי טעמא בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי דיתגבר היצר הרע קודם סילוקו.

ג **רש"י** ד"ה **שקולין**, שוין שער התבואה ויין רווחיה ל"א שוין שכולן יקרין. כתב **המהרש"א** (חידושי אגדות), דלשני הפירושים, אין בדברי שמואל לפרש הקרא שהביא לעיל, ומדקאמר "ושמואל אמר עד וכו'", משמע שאתי לפרש המקרא ד"יוצא ובא". לכך פירש דברי שמואל, על פי הנאמר **ביחזקאל** (מו, ט), "הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער הנגב וגו' דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו" דהיינו שבאותו שער שיבואו לא יצאו, והוא מה שאמר, שבסוף כל הצרות לא יהיה כן, אלא דליוצא בשער זה ולבא בשער אחר אין שלום, ששער היציאה ושער הביאה כולן שקולין ושוין באין שלום, מפני הצר הצורר. והוא סימן לקץ מגולה, שבזמן גאולה יהיה להיפך ושער היציאה ושער הביאה כולן יהיו שקולין לשלום.

ד **גמ'**, **אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), משום דבעלי הגאווה דוחקין רגלי שכינה ממקומה. ובעיון **יעקב** (עין יעקב) הוסיף, דידוע שעיקר הגלות הוא סילוק השכינה, ו**כדלעיל**

ימינו אחר והשמאל שולטת, וידוע כי שמאל הוא מדת הדין, והיא מעכבת הגאולה עד שיחזרו ישראל בתשובה, וכשיגאלו יחזיר הקדוש ברוך הוא ויריס את ימינו.

כו **גמ'**, **אנו למה מחכין לקבל שכר**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דהכי קאמר, בשלמא הקדוש ברוך הוא מחכה כיון דידוע זמן הקץ, אבל אנו שאין יודעין זמנו למה אנו מחכים, ועלה קאמר כדי לקבל שכר. ועוד ביאר, דכיון דמשיח לא בא אלא בהיסח הדעת, אם כן, טפי הוי היסח הדעת כשאינו מחכה, ועלה קאמר דלכך אנו מחכין כדי לקבל שכר.

כז **גמ'**, **הא דמסתכלי באיספקלריא המאירה**. הקשה **המהרש"א** (חידושי אגדות), היאך אמר דל"ו צדיקים רואים באיספקלריא המאירה, הא איתא **ביבמות** (מ.), דכל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, ומשה רבינו בלבד נסתכל באספקלריא המאירה. ותיירך, דהא דהתם היינו לענין נביאים, אבל החכמים מצד חכמתן כגון הנך ל"ו צדיקים אפשר דזוכין לראות באספקלריא המאירה, וכדאמרין בעלמא, דחכם עדיף מנביא.

כח **גמ'**, **הא דעילוי בבר**. פירש **רש"י** ד"ה **הא דעילוי**, דבהנהו לא פחיתי משלושים ושש וכו'. ו**ברבינו חננאל** (בסוכה מה:), כתב, דיש מי שאומר דעילוי בבר איירי בצדיקים העולים בגן עדן עם בניהם, דהיינו שהיה הוא צדיק ובנו צדיק כמותו, כגון ר' שמעון ובנו ר' אלעזר ועלה קאמר שהיו מועטין באותו הדור. ובשם יש מי שאומר כתב, דבלא בר אינן מתעכבין בחוץ עד שימלכו בשכינה המלאכים הממונים ליתן רשות להיכנס, לפי שהן חשובין הרבה לפני השכינה, ואין מי שיעכב עליהן.

כט **גמ'**, **כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה**. ביאר **העיון יעקב** (עין יעקב), דדווקא משום שכלו הקיצין תלוי בתשובה, ומה שאין כן אם קבע להן זמן לא מהני תשובה, וכדאיתא **לעיל** (צו:), גבי מה ששלחו עמון ומואב לנבוכדנצר.

ל **גמ'**, **ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים**. כתב **העיון יעקב** (עין יעקב), דתרתיה בעינן. והיינו כוונת הקרא "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים וכו'", דהיינו שחפץ לזכות לתחיית המתים, ולגאולה העתידה להיות, "סור מרע ועשה טוב", דבעינן תרווייהו.

לא **גמ'**, **דיו לאבל שעומד באבלו**. פירש **רש"י** **בד"ה דיו, בסוה"ד**, דיון לישראל צער גלות אפילו בלא תשובה נגאלין. והקשה **המהרש"א** (חידושי אגדות), דאם כן, מאי קאמר רבי יהושע בסמוך, דהקדוש ברוך הוא מעמיד להם מלך כהמן ומחזירן למוטב, הרי אף אם לא יחזרו למוטב נגאלין. לכך פירש, דהכי קאמר רב, כלו כל הקיצין דאין קץ לדבר כיון דהוא תלוי בתשובה ומעשים טובים, דהיינו שישבו מצד עצמם, ואינו ביד הקדוש ברוך הוא, דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ושמואל אמר דיו לאבל וכו' דהיינו דיו שישבו ישראל מצד אבלן ויש קץ לדבר, דכשיבא זמן גאולה מעמיד להן הקדוש ברוך הוא וכו' ומחזירן למוטב שיעשו תשובה. (ועיין באות הבאה).

לב **גמ'**, **מעמיד להם מלך**. הקשה **הרי"ף** (עין יעקב), הא כיון דלר' יהושע נמי בעי תשובה, אם כן, היאך אמר "תנאי". ותיירך, דאותה "תשובה מיראה" היא, ונגאלין משום "דיו לאבל", אבל לר' אליעזר בעינן "תשובה מאהבה". עוד ביאר, דמחזירן למוטב אף שלא יעשו תשובה אלא שלא יוסיפו לחטוא, ולכן נגאלין.

לג **גמ'**, **לא בכסף**. כתב **רש"י** ד"ה **לא בכסף**, דלא בתשובה ומעשים טובים וכו' ומשום דאמר חנם נמכרתם, קרי כסף בלשון תשובה. [ולכאורה יש לבאר, דתשובה מאהבה ומעשים טובים נקראים "כסף", כיון שנכספין להקדוש ברוך הוא, וכמתבאר **לעיל** (צו:), שהצדיקים שנקראו כסף.]. והקשה

פעמים אין אות ונס, כיון שלפעמים יפול כשיתישן, או בסיבה אחרת, אבל בהיפוך המים לדם הוי אות ונס, וכדאיתא **בשמות** (פ"ד ט') "והיה אם לא יאמינו לשני האותות וגו' ולקחת ממימי היאור".

דף צח ע"ב

טו גמ', **לכן יתנם עד עת יולדה ילדה**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דבט' חדשים כחבלי אשה יהיה הצרה ביותר, כיון שיהיו כל ישראל תחת יד מלכות הרשעה, דכל זמן שהם מפוזרים גם תחת שאר מלכויות, אין סכנה כל כך.

טז גמ', **ומר הא תורה והא גמילות חסדים**. כתב **הרי"ף** (עין יעקב), דאף דאיתא **בראש השנה** (יח.), דרבה לא עסק טובא בגמילות חסדים. מכל מקום, אמר ליה שפיר, דכיון שיש בידך לעשות הרבה גמילות חסדים, מאי טעמא לא אחמיניה. **ובתוס' ביבמות** (קה). ד"ה **רבא** ביארו, דרבה לא עסיק כל כך בגמילות חסדים כדי שינצל מגזירת בית עלי, אבל כדי שינצל מחבלי משיח היה בידו, שגם שאר זכויות עומדות לו.

יז גמ', **פמליא של מעלה ופמליא של מטה**. פירש **ברש"י ד"ה פמליא**, מלאכים וישראל. וביאר **התורת חיים**, על פי מה שכתוב **במדרש רבה** (פרשת בשלח פרשה כג אות ז), "ולא קרב זה אל זה כל הלילה", ביקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר להן הקדוש ברוך הוא מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, כך לעתיד לבא לא יניחם הקדוש ברוך הוא לומר שירה לפניו, משום דהללו מעשה ידי והללו מעשה ידי וכו'.

יח רש"י ד"ה רהיט ונפל תורא, כשרץ השור ונפל מעמידין סוס במקומו וכו'. **וביד רמז** ביאר באופן נוסף, דשדי ליה לסוסיא באורייה אף שהשור עייף ונפל דרך מרוצתו, מכל מקום, הוא נוגף את הסוס ומשליכו באבוסו, אף מדת גזרותיו של הקדוש ברוך כן, דאף שנראה כאילו חס לאבד את אומות העולם, מכל מקום, סוף שמאבדן מפני בנו.

יט גמ', **לא איברי עלמא אלא לדוד וכו'**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דמיירי בהבטחת ה', דתהיה לעולם, דהיינו המלכות שניתן לו תהיה לעולם דהיינו לו ולזרעו. וכן למשה, גדלות התורה ופילפולה ניתן לו ולזרעו עד עולם, כדאמרינן במסכת נדרים, וכן תהיה הגדולה למשיח לעולם.

כ גמ', **אמר רב נחמן אי מן חייא כגון אנא וכו'**. ביאר **הבאר שבע**, דהיינו אם יש דוגמתו בחיים כגון אנא שאני מושל, שיש לי שבט לרדות, שהוא חתניה דריש גלותא.

כא גמ', **כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דמשיח שהוא אדירו יהיה ממנו, ומושלו וגו' מאותם הבאים מבני דוד ועדיין היה להם ממשלה גם בגלות, וכמו שכתוב "לא יסור שבט מיהודה", ורב נחמן סתם הוי חתניה דרבן גמליאל שהיה מבני דוד, ואפשר דהוא עצמו נמי היה מבני דוד.

כב גמ', **הקים לא נאמר אלא אקים**. הקשה **הבאר שבע**, הרי הא דכתיב "אקים", הוא על שם "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנפלת" דהיינו מלכות דוד. ועוד, הרי צריך שיקימנו מעפרו בעת תחית המתים.

כג גמ', **כדכתיב נשיא להם ולא מלך**. הקשה **הרש"ש**, הא לעיל מיניה כתיב "ועבדי דוד מלך עליהם".

דף צט ע"א

א גמ', **אמר ליה מילט**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דר' אבהו אמר ליה לאפיקורס בלשון נסתר כיון שהיה ירא לקללו להדיא, והאפיקורס השיב לו דלייט לי דהיינו כוונתך עלי, ואמר ליה ר' אבהו דקרא כתיב "כי הנה

(צו): "כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרוחק", ואמרינן **בסוטה** (ה.), דכל המתגאה גורם לסילוק השכינה "כי אתו לא אוכל" דאין אני והוא יכולין לדור בעולם.

ה גמ', **עד שיכלו כל שופטים ושופטים מישראל**. ביאר **העיון יעקב** (עין יעקב), דהא נמי מהאי טעמא דלעיל ד"גסות הרוח", וכדאמרינן **בשבת** (קטו.), דאין הקדוש ברוך הוא משרה שכינה בישראל עד שיכלו שופטים רעים מישראל, וכדאמרינן **לעיל** (ז.), דכל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל. **ובענף יוסף** ביאר בשם **הסמא דחיי**, דהכוונה, שיהיו ישראל כל כך שפלים ונבזים בין העובדי כוכבים, עד שיכלו מהם כל שופטים ושופטים, שלא יהיה לישראל שום שבט המושל.

ו גמ', **אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה וכו'**. הקשה **המהרש"א** (חידושי אגדות), דאדרבה, משמעות הקרא דירושלים שהיא ציון נפדית במשפט, אבל שביה יהיו נפדין בצדקה. ותירץ, דלעתיד לבא לא יהיה מי שיוודע משפט ודין תורה, ועל כרחק הא דכתיב "ציון במשפט תפדה" אינו כמשמעו, אלא דציון והמשפט שיחזרו לשם בזמן הגאולה, יהיה בזכות הצדקה, דמי שנותן ומוותר משלו לאחרים ודאי דאינו גזול, ובאותה זכות ישוב המשפט לירושלים. **והעיון יעקב** (עין יעקב) ביאר, דמשפט וצדקה הכל אחד, וכדאיתא **לעיל** (ז:), דמשפט לזה שהחזיר לו ממנו, וצדקה לזה שהוציא גזילה מתחת ידו.

ז רש"י ד"ה יהירי, גסי רוח מישראל. **וביד רמז** פירש, דיהירי היינו חנפנים מישראל שמראין עצמם כיראי שמים והם רשעים, ולכך בטלו המכשפים, לפי שאין המכשפין עושין אלא לצורך החנפים שבושין לעשות בפרהסיא והם עושים על ידי כשפים.

ח גמ', **אי בטלי דייני**. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דמיירי בדייני רשעי ישראל המטין אחר השוחד.

ט גמ', **אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב**. הקשה **האמרי צבי**, היאך יכול להיות כולו חייב, הא אמרינן **בשבת** (קלח:), רשב"י אומר חס ושלום שתשכח תורה מישראל שנאמר "כי לא תשכח מפי זרעו". ותירץ, על פי מה שכתב **הר"ן** (**בראש השנה** ג: מדפי הרי"ף), שאותן בני אדם שזוכין בדין מחמת איזה זכות, מיקרו צדיקים גמורים, אף שעוונותיהן מרובים, וכן להיפך, צדיקים שזכויותיהן מרובין, כיון שהם מחויבין בדין, אפילו מחמת עבירה קלה שעשו, מכל מקום לגבי דין זה מיקרו רשעים, והכא נמי **בדן** **ההוא** מיקרו כולו חייב.

י גמ', **או כולו חייב**. עיין מה שביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות). ועיין **לעיל** (צו. אות יד) מה שכתבנו בשם **המלבי"ם**.

יא גמ', **לא זכו בעתה**. כתב **העיון יעקב** (עין יעקב), דמהאי טעמא נסתם הקץ, כי אם היה הקץ מגולה, אז בזמן הקרוב לקץ לא היו ישראל עושין תשובה, דהא אפילו אם לא זכו, תבא הגאולה בעתה.

יב רש"י ד"ה קול שלשה, דשכינה הוה בהדייהו. **ובעיון יעקב** (עין יעקב) ביאר, דאמרינן דאברהם יתיב אפתחא דגן עדן, ולכך שמע קול שלשה.

יג גמ', **לכשיפול השער הזה**. **ברש"י ד"ה השער הזה** פירש, של עיר רומי. וביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דרש"י דקדק לפרש דמיירי בשער רומי, דנפילת השער שני פעמים הוא סימן למפלת רומי. אמנם כתב, דמהמשך הסוגיא משמע, דאיירי בארץ ישראל, מהא דאמר "העמיקו ארוני דאין לך כל ארון בארץ ישראל וכו'". **וברי"ף** (עין יעקב), כתב, דקשיא ממי פמיס. אמנם **הבן יהודע** ביאר, שעמדו בארץ ישראל.

יד גמ', **תן לנו אות וכו'**. הקשה **המהרש"א** (חידושי אגדות), הרי אמר להם סימן שיפול השער וכו'. ותירץ, דאות שייך בדבר ניסי, ולכך בנפילת שער ב'

החושך וגו' ואני השבתיך קרא.

ב) גמ', ימות המשיח ארבעים שנה וכו'. ביאר בחידושי הר"ן, דאין כוונת רבי אליעזר למעט בכבודן של ישראל, אלא להרבות, דלפי שידוע שימות המשיח הם מדרגה לתחיית המתים, וסבירא ליה שאחר ארבעים שנה לימות המשיח יהיה זמן תחיית המתים, וכן הפירוש למאן דאמר שבעים, ולמאן דאמר ארבע מאות שנה. וביאר, דלכך נמי נתכוון ר' הילל שהיה אומר אין משיח לישראל, דהיינו שלא יהיו צריכין למלך המשיח לכבוש האומות, אלא מיד בצאתם מהגלות יראה עליהם כבוד ה' ויחיו המתים, ויהנו מזיו השכינה.

ג) גמ', שם. ביאר העין אליהו, דאלו ואלו דברי אלוקים חיים, דאם נהיה זכאים, נוכח שבמהרה יהיה ה' מלכנו, ואם לא נוכח כל כך, יהיה כמות עונתנו, או "ארבע מאות שנה", דהיינו שהכל תלוי בנו.

ד) גמ', שבעת אלפים שנה כמוש חתן על כלה. כתב העין יעקב (עין יעקב), דאף דבגלות נקראים ישראל "היתה כאלמנה", ובאלמנה השמחה רק שלשה, כמבואר בשולחן ערוך (אבן העזר סימן סג). מכל מקום, בזמן הגאולה יתחדש כנשר נעורכי, והווי כדין בתולה, וכן כתיב ברישא דקרא "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך ומשוש חתן על כלה".

ה) רש"י ד"ה אקוט בדור, בתוה"ד, ומסתמא היינו משיח ששינויין גדולין יהיו בדורו ופשטיה דקרא וכו'. והמהרש"א (חידושי אגדות) כתב, דמוכח דקרא איירי במשיח, מהא דכתיב לעיל מיניה "היום אם בקולו תשמעו" דהיינו היום בא משיח אם בקולו תשמעו.

ו) רש"י ד"ה מיוחד, חשוב. והמהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, מיוחד שלא יהיה שום מלך בעולם הזה אלא מלך המשיח.

ז) גמ', אמר ר' יוחנן ללבי גליתי וכו'. ביאר העין אליהו, דמה שיאמר ה' בפה לא ישנה מדיבורו, אבל כל זמן שלא אמר בפה אלא במחשבה יוכל לשנות, והגאולה הזאת היא בבחינת מחשבה שיוכל לשנות. וכתב, דלפי דברי המקובלים, תורה שבכתב הוא בבחינת פה, ותורה שבעל פה הוא בבחינת מחשבה, ולכך רימוזו שלא גליא לפומי, דהיינו שאין מפורש בפירוש בתורה שבכתב מתי תהיה הגאולה.

ח) גמ', לאיברי לא גליתי. ביאר היד רמה, דח"ו שיש לו בו איברים, שהרי אינו גוף, לפי שהגוף יש לו סוף וכל דבר שיש לו סוף יש לכוחו סוף, וה' יתברך שמו כיון שאין לכוחו סוף, שהרי נושא את העולם כולו בכוחו ולא חסר כוחו ולא נשתנה. אלא דדרך משל הן, ודברה תורה כלשון בני אדם, ולפי שמחשבתו של אדם תלויה בלבו, לכך נקראת המחשבה לב, אבל הדיבור אינו תלוי אלא באיברים.

ט) גמ', וריש לקיש סבר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי. ביאר היד רמה, דללבי גליתי היינו שעלתה במחשבה לפני, ולמלאכי השרת לא גליתי, אבל לידי דיבור הוצאתיו ביני לבין עצמי. עוד ביאר, דרבנותא קא משמע לן, דאפילו למלאכי השרת שאני מגלה להם סודי שלא על ידי דיבור, לא גליתי להם סוד זה.

י) גמ', כמוים שנברא העולם ועד עכשיו. ביאר היד רמה, דהיינו עד ימות המשיח, והא דנקט "עד עכשיו", למימר דהשתא אתי משיחא.

יא) גמ', כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח וכו' ופליגא אדשמואל. ביאר העין אליהו, דאלו ואלו דברי אלוקים חיים, אלא דאם זכו, כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח, ואי לא זכו יהיה כדעת שמואל דאין בין עולם הבא לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד. (ועיין לעיל באות ג).

יב) גמ', אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד. ביאר העין אליהו, על פי מה

דאיתא באבות (פ"ה מכ"ו), דלפום צערא אגרא, ומי שחטא, כוחותיו מושכים אותו לרע, ואם בכל זאת הוא שובר כוחותיו הרעים, צערו יותר גדול, ולכך נמי שכרו גדול טפי. וכתב, דמבואר בבבליאור הגר"א (אורח חיים סימן נג סק"ה) בשם ר"ת, דדוקא מי שבא לידו עבירה במקרה ושב, הוא גדול מצדיק גמור, אבל מי שחטא בתמידות אף שעשה תשובה אינו כצדיק גמור. והתורת חיים ביאר, דלפי שבעלי תשובה טעמו טעם איסור, קשה עליהן לפרוש ולקיים המצוות וטרחן מרובה, ולכך שכרן יותר מרובה.

יג) גמ', שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב. הקשה הבן יהודע, מנא לן דרחוק גדול, דילמא שוים ומה שהקדים ל"רחוק" אינו ראייה, דכל שנים מוכרח להקדים חד מיניהו. ותירץ, דהוה ליה למינקט שלום לרחוק שלום לקרוב, או דהוה ליה למינקט בדרך לא זו אף זו, דהיינו קודם קרוב, אלא על כרחך הא דנקט הכי כדי ללמד דרחוק גדול.

יד) גמ', ואת מצותי הפר זה המפר ברית בשר וכו'. ביאר היד רמה, דמיירי במצות מילה, כגון שהיה ערל ולא מל עצמו. וברמב"ם (פ"א ממילה ה"ב) כתב, דהמפר ברית אינו חייב כרת עד שימות ערל. ולפי דבריו צריך לומר, דהכרת בעולם הזה היינו אחרי שימות ערל יכרת זרעו. וברמב"ם (פ"ג מתשובה ה"ו) כתב, דהמושך ערלתו בכלל "הכרת תכרת".

טו) גמ', מכאן אמר ר' אליעזר המודעי וכו'. כתב המהרש"א (חידושי אגדות), דקאי רק על מיפר ברית ומגלה פנים בתורה, אבל מחלל הקדשים והמבזה וכו', לא נפיק מהאי קרא.

טז) רש"י ד"ה מועדות, חולו של מועד. ביאר הבאר שבע, דהוכרח לפרש כן, מהא דקתני "המבזה" ולא "המחלל". עוד כתב, דרש"י ביאר כן, משום דאזיל לטעמיה, דמלאכת חול המועד אסורה מן התורה. וכן נקט בשערי תשובה (שער שלישי אות קמו), דענין "המבזה" את המועדות, שעושה מלאכה בחולו של מועד ובו לעונש, מפני שאין איסור מלאכת חולו של מועד מפורש בתורה. וכן כתב ברבינו יונה אבות (פ"ג מ"א). וכתב הבאר שבע, דדעת הרמב"ם, דהוי מדרבנן, ולשיטתו צריך לבאר, דהא דאמר ר' אלעזר המודעי, היינו דוקא איום טוב עצמו, אבל בחול המועד אינו ראוי לעונש חמור כל כך. ובעין אליהו ביאר, דאף אי הוי איסור מלאכת חול המועד מדרבנן, שייך בו כרת לעולם הבא, כיון דהוי בכלל מבזה תלמידי חכמים, דאין לו חלק לעולם הבא, וכדאמרינן לקמן (עמוד ב').

יז) גמ', כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים וכו'. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהיינו שבזה התורה לומר שאינה דבר ה', דהיינו שאינה מן השמים. והא דאמר חוץ מפסוק זה, יליף נמי מהא דכתיב "דבר" בלשון יחיד ולא כתיב דברי. והא דאמר אפילו חוץ מקל וחומר ומגזירה שווה, שאינו נאמר אלא בדיבור, ואינו מפורש בתורה והיינו "דבר".

יח) גמ', כל הלומד תורה ואינו חוזר דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו'. בדרשות המהר"ל (דרוש על התורה) ביאר, דבמה שלומד ואינו חוזר על למודו תמיד, דומה לזורע ואינו קוצר, אלא מניח שם הזרע בכללך ובזיון העפר מן האדמה, ומניחו לעופות השמים לאכול שאין לך בזיון כמזהו. דהשונה ואנו חוזר על תלמודו מניחה בזיון רב דאינו מקפיד שתסתלק ותלך לו לאבוד.

יט) שם, עוד כתב המהר"ל (שם), שיש בחזרה מעלה לעצם קנין החכמה, והדמיון לזורע ואינו קוצר, דכמו הזורע באדמה חמרית, כן השכל שהוא רוחני מחובר לגוף הגשמי, והקצירה היא ההבדלה מן האדמה הגשמית, שהקוצר מפריד בין הזריעה לאדמה החמרית. ואם אינו חוזר, הרי נשאר השכלי מחובר לחמרי. אמנם כשחוזר על למודו, מבדיל השכל מהגשם ויעשנו שכל גמור ונבדל לגמרי, בדמיון תבואה הנקצרת מן האדמה

אומרים, כיון דרוצים להתגדל ולהשתבח כאילו יצא מהם, אבל הלומד לשמה אומר דבר בשם אומרו.

(כו) **רש"י ד"ה כאילו עשאו**, לאותו דבר מצוה. הקשה הרי"ף (עין יעקב), הא קיימא לן גדול המעשה יותר מן העושה. לכך פירש, דהכא נמי משמע שיש בידו ב' מצות, א. כאילו עשה לאותה מצוה בפועל, ב. שזיכה לאחר לעשות המצוה. מה שאין כן בעושה המצוה עצמה, שאינו אלא בשכר המעשה עצמו.

(כח) **גמ', מבזה תלמיד חכם עצמו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוא**. כתב העיון יעקב (עין יעקב), דמשמע מהכא דמגלה פנים בתורה חמור מאפיקורס, וכמו שביאר רש"י בד"ה **מגלה פנים**. וכתב, דהתוס' יו"ט (אבות פ"ג מ"א) כתב בשם דרך חיים, דאפיקורס חמיר ממגלה פנים בתורה.

דף ק ע"א

(א) **גמ', לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה**. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהכי קאמרי, מאי אהנו לן רבנן, דמעולם לא שרו לן דבר הנראה טמא כעורב, וכן לא אסרו לן דבר הנגלה ונראה טהור כיונה, ואהה קמיייתי בסמוך, דכי הווי מייתי טריפה קמיה דרבא וחזא ביה טעמא להתירא, דאינו גלוי להתירא, אלא לפי הנראה היה הדבר אסור, ולכן קאמר חזי דקא שרינא לכו עורבא, וכן להיפך בחזי ליה טעמא לאיסורא.

(ב) **רש"י ד"ה כי מטו מגלת אסתר, בתוה"ד**, ולשון גנאי הוא דהוה להו למימר לרבם בלשון שאלה כך וכו'. **ובמהרש"א** (חידושי אגדות) ביאר, דאפשר לומר, דסבירא ליה כמאן דאמר, דמגילת אסתר אינו מטמא ידיים, ולא ברוח הקודש נאמרה ליכתב, ולכך לא בעינן מטפחת כדבעינן בשאר ספרי הקודש, והיינו אפקירותא, כיון דאיכא כמה תנאי דפליגי התם, ולא הוה ליה למיפסק הלכה כנגד רבן. ועוד ביאר, דהיינו אפקירותא שזילולו במגילת אסתר, דאף דלא נאמרה ליכתב ברוח הקודש, מכל מקום, לקרות אותה נאמרה ברוח הקודש.

(ג) **גמ', מפני מה נענש גיחזי**. ביאר היר רמה, דמפני מה נענש גיחזי לטורדו מן העולם הבא, מפני שקראו לרבו בשמו. וכתב, דלא קבעי מפני מה נענש בצרעת, דהא התם מפרש דטעמא משום מעשה דנעמן. ועוד, דמעשה דקרייה לרביה הוי לבתר צרעת. והקשה העיון יעקב (עין יעקב), מהא דמוכח **לקמן** (ק"ז), דגם עונש דהעולם הבא הוי קודם המעשה דקרייה לרביה בשמיה. והוכיח מהכא, דאף קודם לכן קרא לו בשמו, והוא מה שגרם לו לעבירות גדולות, דבעבורם אין לו חלק לעולם הבא.

(ד) **גמ', מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון**. ביאר התורת חיים, דמדתו של הקדוש ברוך הוא לנחם בכפלים כמו שנאמר "נחמו נחמו עמי", ודרשו חז"ל שמתנחמין בכפלים.

(ה) **גמ', כי קאמר ר' יוחנן לכווי דבי זיקא**. הקשה העיון יעקב (עין יעקב), מנלן לר' יוחנן למידרש הקרא דכתיב "שעריך לאבני אקדח" (ישעיה נד, יב), אכווי דבי זיקא, ולא דרשה נמי אשערים ממש שהיו גבוהים הרבה. ותירץ, דכיון דהוי פלוגתא דתנאי אי הוי מאתים או מאה, להכי לא קמייירי. עוד תירץ, דלא בעי למידרש על השערים הגבוהים כל כך, כדי שלא ילגלג עליו, שהרי אפילו על שלוששים שאמר לגלג עליו אותו תלמיד.

(ו) **רש"י ד"ה לגלג עליו אותו תלמיד**, אדר' יוחנן דהיינו אפקירותא. והרש"ש ביאר, דההקפדה היתה על מה שאמר כשם שאמרת כך ראייתי. וכתב, דהא דלא הקפיד על מה שלגלג עליו בתחילה ממש, דדלמא לא שמע ר' יוחנן לגלוגו.

(ז) **גמ', לכל צדיק וצדיק מלא עומסו**. ביאר העיון יעקב (עין יעקב), דהוי מדא

החומרית, עד שאין לה חבור בה עוד, וכל שיותר חזר על תלמודו, נעשה הלמוד יותר שכלי ונבדל מהגוף. וסיים דאילו היו בני האדם נותנין לבם לכך, היו רצים ורודפים אחר חזרת תלמודם, הרבה יותר מאשר רודפים אחר הפלפול שאין בו ממש. ומפני שאין האדם משתוקק לכך משום שהוא **עול** **בבד**, לכך אמר "אכן רוח היא באנוש", כיון שמתנה רבה היא מהשם יתברך שמו, להתגבר על המונעים ממנו זאת. ועיין שם שהאריך.

(כ) **גמ', רש"י ד"ה המשנה**, זה שעושה כמו שאינה עיקר. **ובביאור הגר"א** (יורה דעה סימן רמו סקע"ד) פירש, דמזניח לימודו.

דף צט ע"ב

(כא) **גמ', ועדיין אינו יודע אם לעמל תורה או לעמל שיחה**. הקשה העיון יעקב (עין יעקב), דפשיטא דקאי על עמל תורה, דאם לא כן מאי רבותא דאדם לעמל יולד. ותירץ, דלפי שהבטלה מביאה לידי שיעמום או לידי זימה, איצטרך לאתויי קרא דאתי לעמל תורה, ולמעוטי אפילו שיחה של תלמידי חכמים דצריכה לימוד, ואינה בטלה. **ובמהרש"א** (חידושי אגדות) ביאר, דהוה אמינא דאפילו שיחה בטלה שפיר, משום שתכלית בריאת האדם שנקרא "חי", ובדיבור נשתנה צורתו משאר בעלי חיים. והרי"ף (עין יעקב) ביאר, דנסתפק האם הוא לעמל תורה שיעסוק בה, או לעמל שיחה דהיינו לזכות את הרבים בשיח שפתיו להדריך את הרבים בקיום התורה. **ובעץ יוסף** ביאר, דהסתפק איזה טוב האם תורה או תפילה, דתפילה איקרי שיחה כדכתיב "ויצא יצחק לשוח", ועלה קאמר עמל תורה דלולי תורה אין תפילה בכוונה.

(כב) **גמ', ותמנע היתה פילגש לאליפז**. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהא דאמר דהוי דבר שאינו צריך, קאי אקרא ד"ואחות לוטן תמנע" (בראשית לו, כב), דאתא לאשמועינן, שתמנע שהיתה פילגש לאליפז היא היתה אחות לוטן, ולכך הוזקק לכתוב כל משפחת החזרי שלא היו מזרע אברהם ויצחק.

(כג) **רש"י ד"ה מלכותא בלא תגא**, וכיון דתמנע היתה אחות מלך ודאי היתה בת מלך. **ובמלא הרועים** ביאר דאין ראייה מהא דכתיב "אלוף תמנע", כיון דכתיב באלופי עשו, ומשום שיצא ממנה עמלק. אמנם היר רמה כתב, דאיכא למימר דיליף לה מהא דכתיב "אלוף תמנע", דמשמע דהיא גופא הוה מלכותא. **ובילקוט** (ויצא רמז קכט) מיייתי לקרא דאלוף תמנע. **וברמב"ן** **וברבינו בחיי** (שם, יב) כתבו, דהוי תמנע אחר, וביאר רבינו בחיי, דאליפז הוליד ממנה בן ומתה בהקשותה בלדתה, וקראו שמו "תמנע" בשם אמו, כדי להזכיר את שמה, והיינו דתמנע שבאלופים.

(כד) **גמ', באתה אל אברהם ויצחק ולא קיבלוה**. הקשה הרי"ף (עין יעקב), אמאי לא קיבלוה, הא הרבה נפשות גייר אברהם כדכתיב "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בראשית יב, ה). ותירץ, על פי מה שפירש רש"י על התורה (בראשית לו, יב) "ותמנע היתה פילגש", דמונה אותה בבניו של אליפז, ללמד שבא על אשתו של שעיר ויצא תמנע מביניהם. אם כן, היתה ממזרת ולכך לא רצו לגייריה, כי "לא יבא ממזר בקהל ה'", ומכל מקום נענשו, דהיה להם לגיירה אף שלא ישיאורה.

(כה) **רש"י ד"ה בימי קציר חטים**, לאחר שקצרו השדה וכו'. הקשה הבאר שבע, דבימי קציר חטים משמע דשעת קציר היה, וזהו שאמר מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגול, דהיינו אף על פי שהלך בימי קציר חטים, לא פשט ידו בגול להביא חטים אלא דודאים דהוי הפקר שאין אדם מקפיד בו.

(כו) **גמ', ולוי אמר אף מקרב את הגאולה**. ביאר העיון יעקב (עין יעקב), דהטעם משום דהלומדים תורה שלא לשמה, אינם אומרים דבר בשם

לאמשוכי בתרייהו, לפי שסובר דהא נמי בכלל לימוד כמו שאר ספרי קודש. (טו) **גמי, בן סירא**. ביאר המהרש"ל (ליקוטים ג), דהא דקרו ליה בן סירא, משום שבתו של ירמיהו היתה רוחצת אחר אביה באמבטי, וקלטה זרע אביה ונתעברה וילדה, והכל היו מעידים עליה מרוב חסידותה שלא זינתה, והכל הסכימו שבאמבטי שרחצה קלטה, וכיון דנולד מקליטת זרע בלא תשמיש קראוהו "בן זרע", וכשגדל ונודע לו היה בוש בשמו, והפכו לקרא "בן סירא" דהוי בגימטריא ירמיהו.

(טז) **גמי, בת לאביה מטמונת שוא**. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דלפי שיחשוב האדם שנולדה לו בת שיש לו בה שצר יותר משנולד לו בן, כי הבת מיום שנולדה היא ברשותו למוכרה לאמה ולהשיאה, והוא מקבל כסף קידושה ומעשה ידיה שלו וכן שבת נעורים לאביה, מה שאין כן בבן. קאמר דהוי מטמון שוא, דיצא שכרו בהפסדו, כיון דמפחד עליה תמיד. בקטנותה מפחד דתפתה, כיון דבקטנותה אין לה קנס, ובנערותה שמא תזנה, דבגרה ודאי תזנה וצריך להשיאה.

(יז) **גמי, בנערותה שמא תזנה בגרה שמא לא תנשא**. הקשה הבאר שבע, דאיפכא הוה ליה למימר, דבנערותה שמא לא תנשא, בגרה שמא תזנה, דהא לעיל (עו). אמרינן "אל תחלל את בתך להזנותה" זה המשנה בתו בוגרת, והמשיא בניו ובנותיו סמוך לפירוקן עליו הכתוב אומר "וידעת כי שלום אהלך", ופירש רש"י (שם) בד"ה זה המשנה, שמתאוה להפקירה ומזנה. (ועיין באות הקודמת).

(יח) **גמי, נשאת שמא לא יהיה לה בנים**. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דדאגה זו איכא דוקא בבת ולא בבן, כי אין האשה אלא לבנים.

(יט) **גמי, מנע רבים מתוך ביתך**. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), ד"מתוך", היינו שימנע אותם מתוך ומפנימיות של ביתו, כיון דאפשר ברבים שימצאו בהם רשעים שאין לאדם לגלות להם מסתוריו, אבל "אל" הבית תביא, דהיינו מחוץ לבית יביא רבים הצריכים לו, כי העניינים רבים, ואף מחוצה לו לא תביא הכל, דהיינו לא הכל תביא "אל" ביתך.

(כ) **רש"י ד"ה דרשינן**, כלומר אמרינן להו בפרקא ומשמעין להו לכולי עלמא. **וביד רמה** ביאר, דרב יוסף אמר, דאי לאו דגנוזה רבנן להאי ספרא, הוה דרשינן להו להני מילי מעלייתא דאית בהו.

(כא) **גמי, אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלוקים נתן**. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהוי מתנה טובה לפי הגזירה, כמו שכתוב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת בת פלוני לפלוני, ומכל מקום אמרינן דאפשר שתשתנה הגזירה, ועלה אמרינן ד"הוא בחיק ירא אלוקים נתן", דהיינו על ידי בקשת הרחמים.

(כב) **גמי, אשה רעה צרעת לבעלה**. ביאר הערוך לנר, דהדמיון בין אשה רעה לצרעת, כיון דהאשה רעה, עושה שתים רעות, כמו שהצרעת לא רק שהיא צער למנוגע, אלא גם מרחיקתו מחברת בני אדם דיושב בדד מחוץ למחנה, והכי נמי אשה רעה, דמלבד הצער שסובל האיש ממנה, גם מבאיש ריחו ומרחיק מביתו חברת אוהביו, ולכן לא קאמר יגרשנה מביתו ונרפא מצרעתו, אלא יגרשנה מביתו ויתרפא מצרעתו, דהיינו דאחר הגירושין עוד צריך רפואה להעביר שם רע שהוציאה עליו בקטטה כשהיתה בביתו. **ובעין אליהו** ביאר, דכמו המצורע כשיבא לבית הוא מטמא אחרים, כן האשה הרעה, כשתבא לבית, מיד היא אשת מדנים, ותתקוטט עם כל האנשים שם, ולכך אמרו יגרשנה מביתו, למען יהיה בו שלום.

(כג) **גמי, נמצא מצטער על עולם שאינו שלו**. כתב הרשב"ץ (במגן אבות ב, יג), דלא סתרי להא דאמרינן באבות (פ"ב מ"ג), דאיזו היא דרך טובה שידבק בה האדם, רבי שמעון אומר הרואה את הנולד. דודאי כל אדם צריך

כנגד מדה, דלפי שעסקו כל ימיהם בתורה שניתנה בימין שנאמר "מימנו אש דת למו" (דברים לג, ב), נותן להם שכר יד מלאה.

(ח) **גמי, עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכל צדיק ש"י עולמות**. ביאר התורת חיים, דהטעם למספר ש"י עולמות, לפי שעשרת הדברות יש בהן תר"ך אותיות נגד תרי"ג מצוות ושבע מצוות בני נח, וכנגדן יש לאדם תר"ך עולמות, אלא לפי שהאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה, כדכתיב "ויקרא את שם אדם" (בראשית ה, ב), וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו, ובין שניהם נשלם ונעשה האדם במלואו וטובו, כדי לשמור ולעשות את כל מצות ה', לכך גם אותן תר"ך עולמות יחדיו יחלוקו, מחציתן לזכר ומחציתן לנקבה, והיינו ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק. **ובעיון יעקב** ביאר, לפי שיש תרי"ח מצוות, תרי"ג דאורייתא וחמשה מצוות דרבנן, חנוכה, מגילה, ט' באב, ועירובין, וידים, וכל צדיק צריך להיות לו רוב מצות דהיינו ש"ט, וכדי להכריע לכף זכות צריך עוד אחד שהם ש"י וכנגד כל מצוה עולם אחד.

(ט) **גמי, אדם נותן מלא עומסו לעני בעולם הזה הקדוש ברוך הוא נותן לו מלא עומסו לעולם הבא**. ביאר התורת חיים, דלפי שהנותן לעני הוי כאילו נותנה לקדוש ברוך הוא כי הוא יעמוד לימין אביון, וכתיב "מלוח ה' חונן דל", וכיון שהקדוש ברוך הוא הוא המקבל, הוא המחזיר, ומחזיר בעומס שלו. ועוד ביאר, משום דליכא שכר מצוה בהאי עלמא אלא בעולם העליון, ולכך מודדין לו במדה העליונה ולא במדה התחתונה. עוד ביאר, לפי שהזכויות והחובות עושין רושם למעלה, ולכן פורע אותן לפי מידתו בערך הרושם אשר נעשה על ידו.

(י) **גמי, אמר ליה ר' יהודה ואתה אי אומר כן איזו וכו'**. ביאר הרי"ף (עין יעקב), דהא דלא השיב לו כרב דימי דעתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות, דשמא בימי ר' מאיר עדיין לא נאמר חידוש זה. והא דרב דימי לא השיב לאביי כר' מאיר דכשם שנותן הקדוש ברוך הוא כח וכו', דזה לא היה קשה לו, דודאי נותן כח באדם לקבל רוב טובה, אבל אביי שאל היכן יניח מלא עומסו של הקדוש ברוך הוא שאין לו מקום ליתנן בו, ולכן השיבו שיש לכל צדיק ש"י עולמות, ובהם יניח מלא עומסו של הקדוש ברוך הוא.

(יא) **רש"י ד"ה וכי אפשר (א)**, היאך אדם יכול לקבל וכו' והרי אין לו מקום ליתן. הקשה הבאר שבע, היאך שייך לומר שעלה על דעת אביי מחשבה זרה זו שאין לו מקום ליתן. לכך פירש, דאביי לא תלה החיסרון מבלתי יכולת הקדוש ברוך הוא, אלא שתלאו באדם, והכי קאמר, וכי אפשר לומר שיהיה הקדוש ברוך הוא נותן לאדם מלא חפניו, והלא אינו יכול לסבול כל כך, והשיב לו רב דימי, דעל כרחך אתה צריך לומר שהקדוש ברוך הוא נותן כח בצדיקים לקבל טובתן.

דף ק ע"ב

(יב) **גמי, במדה טובה כתיב ויצו שחקים**. ברש"י במכות (כג). ד"ה על אחת כתב, דילפינן מהא דכתיב במדת פורענות "פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים" (שמות כ, ה), ובמדה טובה כתיב "עושה חסד לאלפים".

(יג) **גמי, תנא בספרי מינין**. כתב הרא"ש (סימן ג), דהו צדוקים, שפירשו התורה לפי דעתם ולא סמכו על דברי חכמים, דיש בדבריהם צד מינות, וכל מקום שפקרו הצדוקים, אמרו חז"ל שתשובתן בצידן ואפילו דברים טובים שבהן אסור לקרותן. **והמאירי** כתב, דהם עובדי עבודה זרה.

(יד) **גמי, אף בספר בן סירא אסור למקרי**. כתב העיון יעקב (עין יעקב), דלא הוי בכלל ספרי מינין שאין להם חלק לעולם הבא, אלא שאסור הואיל ומבטל מתלמוד תורה. וכתב, דהוי גרוע משאר ביטול תורה, כיון דאתי

שמים על הרקיקה, וקאמר רב, דאפילו בנגע צרעת דלית בההוא קרא שם שמים, נמי אסור, ור' חנינא אמר, דאף דאין ענין רפואה ונגע ומכה, נמי אסור, ומשמע מדבריהם, דאפילו שאינו רוקק נמי אסור.

(ח) גמ', ר' חנינא אמר אפילו ויקרא אל משה. ביאר המהרש"א (חידושי אגרות), דאסור להתרפאות ממכה או מחולי שכבר קיים, על ידי דברי תורה, לפי שסבר שעושה התורה כשאר דברים שבכולם המרפאים החולה, והא אינו כן, כי התורה יש לה מעלה יתירה, שבקיומה ולימודה היא מגינה על האדם שלא יבא כלל לידי חולי או מכה.

(ט) גמ', ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת. הקשה היד רמה, מהא דלעיל (סה.), דאמר אביי שמע מינה, האי מאן דצמיד זיבורא ועקרבא, אף על גב דמכוין דלא לזוקן, אסור. ותירץ, דהתם מיירי כגון דקשר לו שלא יזוז ממקומו. אי נמי, לחבוריה לדוכתא אחרינא, אבל לעכב מלהזיקו שרי.

(י) גמ', ומעבירין כלי על גבי העין בשבת. ביאר היד רמה, כגון אלו שכוחלין עיניהן במכחול של זהב לפי שיפה לעינים, או בטבעת של זהב ושאר כלים, דבהא ליכא למיגזר משום שחיקת סמנים.

(יא) רש"י ד"ה ולוחשין על נחשים, בשביל שלא יזיקו. וברמב"ם (פי"א מעבודה זרה הי"א) כתב, דמי שנשכו עקרב או נחש, מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו. וביאר הכסף משנה (שם), דהרמב"ם נקט אפילו בשבת, משום דאף דאסור להתרבות בשיחה בטילה, מכל מקום מותר ללחוש בהאי גונא כדי שלא תטרף דעתו עליו.

(יב) רש"י ד"ה שף, סך שמן בפניו. ביאר העין אליהו, דהוקשה לרש"י מדאיתא בברכות (מג:), דגנאי לתלמיד חכם שיוצא מבושם לשוק, ומסקינן התם דהיינו דוקא בבגדו, אבל בגופו זיעה מעברא ליה. ולכך פירש דהוי בפניו, דשרי לסוך, ואשמועינן דפניו הוי כגופו.

(יג) גמ', ואם לא תשמע אשים אף על פי כן אני ה' רופאך. ביאר המהרש"א (חידושי אגרות), דהוי כאילו לא הושם, דכשהקדוש ברוך הוא מרפא אינו ניכר שהיה לו חולי מקודם, אבל כשאדם מרפא ניכר רושם שהיה לו חולי מקודם.

(יד) רש"י ד"ה חמה עזה יש בעולם, על עצמו היה אומר. אמנם הר"ף (עין יעקב) כתב, דלא על עצמו אמר, אלא הא דאמר "יש בעולם", כוונתו דיסורין באין עליו מעוונות הדור, ולכן הם בוכים. והא דאמר "כלום חיסרתי", היינו להכריח שהיסורים אינם מצד עצמו, ועלה השיבו ר' עקיבא "אין צדיק", ואם כן, יש לומר דאתו בעבורו.

(טו) גמ', אמרתי שמא ח"ו קיבל רבי עולמו. הקשה הבאר שבע, הא מצינו כמה צדיקים דזוכים לשני עולמות. ותירץ, דאפילו אותם הצדיקים הזוכים לכך, מכל מקום, לפעמים עוברים עליהם ייסורים כדי להיפרע מהם בעולם הזה מעט עוונות שעשו.

(טז) גמ', נענה ר' טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים וכו'. ביאר הסנהדרין קטנה, דכל אחד הוסיף על דברי הראשון, דר' טרפון דימהו לגשמים, אבל יש זמן שאין צורך במטר, ועוברי דרכים מצטערים בו, והוסיף ר' יהושע לדמות אותו לגלגל חמה שהוא בכל יום ומתרפאים בו, אבל אין שמש בלילה, והוסיף ר' טרפון לדמותו לאב ואם, שטובתם מתמדת בין ביום ובין בלילה.

דף קא ע"ב

(יז) גמ', גדול עונוי מששים רבוא. כתב המהרש"א (חידושי אגרות), דיש לפרש, דחטא הרבים שהם ששים רבוא הוי יותר גדול מחטא של יחיד. ועוד פירש, דכלום גדול עונוי שהוא בין אדם לחבירו דהיינו רציחת הבל, מעון

להשתדל בכל יכולתו להציל עצמו מרעה שעשויה לבא עליו, אבל דברים שאינם בידו, עליו לבטוח בהקדוש ברוך הוא שיצילו ולא לדאוג. ובחובת הלבבות (שער הבטחון פרק ה) כתב, דבעבודת השם, צריך לדאוג על מה שהוא מקצר בו מחובת הבורא, ומפני שהוא חושב במיתתו ומפחד שיבא המות פתאום, ומשום דיוסיף לו השתדלות וזריות להרבות ולהכין צידה לאחריתו, וכדאיתא באבות (פ"ב מ"ז), "שוב יום אחד לפני מיתתך", דהיינו ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה.

(כד) גמ', מאי דכתיב כל ימי עני רעים. ביאר התורת חיים, משום דקשיא להו והאיכא שבתות וימים טובים, וכדמקשינן בסמוך, ועוד קשיא להו הא דכתיב "וטוב לב משתה תמיד" וכי תמיד יש לו משתה טוב לב, ולכך קאמר ר' זירא דאלו בעלי תלמוד ובעלי משנה, ורב חנינא אמר דזהו מי שיש לו אשה רעה או טובה דכל הנך איתנהו תמיד בכל יום.

(כה) גמ', וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי. הקשה הבאר שבע, דהיאך קורא לאכזרי טוב לב, הא אדרבה לב רע הוא. ותירץ, דשלשה מידות יש בישראל רחמנים וכו', ומשום דפשוט דהאי "טוב לב" לא מיירי כלל במילי דשמיא, דמי שהוא טוב לשמים הוא לומד תורה תמיד, ולא במשתה תמיד, אלא טוב לב היינו עשיר המרחם, והכי קאמר מי שלבו טוב מתוך עושר, משתה תמיד.

דף קא ע"א

(א) גמ', הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר מביא רעה לעולם. ביאר העיון יעקב (עין יעקב), דלהכי נקט שיר השירים כיון דאיכא מאן דאמר שלא נאמר ברוח הקודש, ולכן מביא רעה, דמדה כנגד מדה, דזה ששר בשירים הוי ודאי מרוב טובה שהשפיע לו השם, כי אין דרך לשיר על לב רע, וכיון שאינו מכיר מטובה שעשה לו הקדוש ברוך הוא להודות ולשבח לו, אם כן, רק מרד בטובתו, ולכן מביא רעה לעולם. והמהרש"א (חידושי אגרות) ביאר, דנקט שיר השירים, לפי שהספר נקרא שיר השירים ומדבר במשל ומליצה, יחשוב המשורר לעשותו כמין זמר ושיר בעלמא.

(ב) גמ', שם. כתב היד רמה, דיש לפרש, דאסור דוקא למאן דקרי ליה דרך שחוק, אבל מאן דמכוין לשבוחי לקדושה בריך הוא דרך ניגון, מותר.

(ג) גמ', והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו וכו'. כתב המהרש"א (חידושי אגרות), דמיירי במשתאות ושמחות דרשות שהם בכל השנה בלא זמן, דאותן השמחות גופן של איסור הם, ומה שאין כן במשתאות ושמחות של מצוה בזמנו כגון בפסח, דשרי.

(ד) רש"י ד"ה הקורא שיר השירים, בתוה"ד, אף על פי שמשיר השירים הוא וכו'. אמנם בהגהות היעב"ץ פירש, דהיינו דמשתמש לעשות ממנו זמר לחשוקת אילת אהבים, ולחבר אותו לשיר עגבים. וכן מבואר בכללה רבתי (פ"א), דאיתא התם היכי דמי כמין זמר, כגון דזמיר ביה ודעתיה על הרהור.

(ה) גמ', מביא רעה לעולם. ביאר העין אליהו, דמביא רעה משום דאמרו בבראשית דבשביל התורה שנקרא ראשית נברא העולם, ועכשיו כשעושה התורה ככינורו, לא די שהיא איננה סניגור על האדם, אלא תתהפך לקטיגור, ומביא רעה לעולם, אבל כשיאמר פסוק בעתו, מביא טובה לעולם, דהא כל העולם כולו נברא בשביל התורה, והיא מביאה טובה לעולם.

(ו) גמ', אמר ר' יוחנן וברוקק בה וכו'. כתב הבאר שבע, דהא דאמר ר' יוחנן לא הוי אלא לענין אין לו חלק לעולם הבא, אבל איסורא איכא אפילו בלא רקק בה, ובלא הזכרת שם שמים. וכתב, דאם יש סכנת נפשות הכל מותר, ומותר לקרא פסוקים להגן, כגון בלילה על מיטתו.

(ז) גמ', רב אמר אפילו נגע צרעת וכו'. כתב הכסף משנה (פי"א מעבודה זרה הי"א), דרב ורבי חנינא פליגי אר' יוחנן דיהיב טעמא משום דאין מזכירין שם

שנים, ולכך אמרו "וירם יד במלך" שחלץ תפלויו בפניו, כלומר, שבא להראות לו שאינו רוצה להיות נכנע ומשועבד לו כעבד, מאחר שאין לו תפילין בראשו, והיא חוצצת גדולה. ואף דירבעם במקום שמכירין אותו היה, מכל מקום הוא נתכוון לבא להתריס כנגדו בחזקה במה שהיה יכולת בידו.

כה) רש"י ד"ה גמירי דאין ישיבה, הלכה למשה מסיני. ובמשנה למלך (פ"ז מבית הבחירה ה"ו), העיר, **דרש"י ביומא** (כה. ודף סט.). **בד"ה אין ישיבה** כתב, דהא דאין ישיבה בעזרה משום דכתיב "לעמוד לשרת העומדים שם לפני ה'" ומשמע דמקרא נפקא, ויישב, דהני קראי אסמכתא נינהו. ומה שכתב **רש"י בסוטה** (דף מ: **ד"ה אין ישיבה** דהטעם, משום דאין כבוד שמים בכך ואפילו מלאכי השרת אין להם ישיבה כו', נוכח כתב במדרש שוחר טוב (א. א.), אין משמעות הדברים דהווי איסור דרבנן, אלא דאתי ליתן טעם למה אסרה תורה הישיבה, וכי היכי דאמרין שם חוץ ממלכי בית דוד שחלק להם המקום כבוד כו', אלמא דסבר דהכל הוא דבר תורה האיסור וההיתר. עיין שם ערך **בלחם משנה**. ובספר **המצוות** (מצות עשה כא) **והחינוך** (מצוה רנד) כתבו, שהוא בכלל מצות מורא מקדש, מקרא "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל). אמנם **האור זרוע** (ח"ב סי' רכז) כתב, שאינו אסור אלא מדבריהם. ועיין ערך **תוס' זבחים** (טז.) **ד"ה מיושב** שנסתפקו בדבר. ועיין **בקרית ספר** (חגיגה פ"ג). ובמרגליות **הים** ביאר דברי רש"י, דמה שאין ישיבה בעזרה ילפינן מקרא, אבל ההיתר למלכי בית דוד אינו אלא מהלכה למשה מסיני, ולכך הכא דעיקר תלונתו של ירבעם לא היתה על איסור הישיבה, דאם היתה הישיבה אסורה לכל אדם מישאל, לא היה לו תלונה כיון שגם מלך יהודה היה עומד. ועיין ערך **בחידושי רבי אריה לייב מאלון** (ח"א סימן יט).

דף קב ע"א

א) גמ', ואף אחיה השילוני טעה וחתם וכו'. ביאר **היד רמה**, דאין הכוונה שחתם לשמוע לו אפילו לעבוד עבודה זרה, דהא לא אמרו אלא דטעה וחתם. אלא שחתם לשמוע לו לכל מה שירצה לעשות סתם. וטעה משום דהיה ליה לפירושי ליה לבר מעבירה, וכיון דיהוא ראה את חותמו של אחיה השילוני שחתם לקיים כל מצותו של ירבעם, סבר דאפילו לעבודה זרה נמי קיבל עליו.

ב) גמ', כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה. וביד **רמה הביא** גירסה, דעובר בלאו, וכתב דלא ידענא מהיכא. ובגליוני **הש"ס פירש**, דנפקא ליה מלאו ד"לא תאחר".

ג) רש"י ד"ה וביום פקדי, בתשעה באב וכו' בו חזרו מרגלים. כתב **המהרש"א** (חידושי אגדות), דנראה מדברי רש"י, דהדברים נאמרו על מעשה מרגלים. והקשה, דהא קרא כתיב במעשה העגל. ולכך פירש, דקאי על י"ז בתמוז שנעשה בו העגל וכדאמרין **בתענית** (כו.), ה' דברים אירעו לאבותינו בי"ז בתמוז, נשתברו הלוחות ובוטל התמיד וכו'.

ד) גמ', בעת רצון עניתך תנא משום רבי יוסי עת מזומנת לטובה. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דעת מזומנת היא הן לטובה והן לרעה, כי השם יתברך מביא הטוב והרע לעולם באופן הקרוב לטבע, ולכן כשמביא הטוב לאדם לפי שכרו, מביאו בעת המזומנת לטובה. וכן להיפך ברעה, מביא העונש בעת המזומנת לרעה. ובעיון **יעקב** (עין יעקב) ביאר, דאף דאיתא **בשבת** (קנ"ו), דאין מול לישראל, היינו אם אין ישראל חוטאים, אבל כשחוטאים, השטן מקטרג בשעת הסכנה ופוקד עליהם עונם.

ה) גמ', שחידשו דברים שלא שמעה אוזן מעולם. ביאר **הבן יהוידע**, דיש חידושי תורה שהם חדשים אצל החכם שאמר אותם, אבל אינם חדשים בעולם, כיון דחכם אחר אמרם, אבל הם חידשו דברים שהם חדשים לגמרי

ששים רבוא שעשו את העגל דהוה עבירה בין אדם למקום.

יח) רש"י ד"ה ובלשון עגה, בתוה"ד, ואסור לפרש שם בן ארבעים ושנים וכו' ואי עבד אין לו חלק. וביד **רמה** כתב, דמיירי אפילו בשם בן ארבע אותיות.

יט) רש"י ד"ה שעשה מריבה בעם, זה עובד וזה מוחה בידו ובאו לידי מחלוקת. **והמהרש"א** (חידושי אגדות) הוסיף לבאר, דעשה מריבה בין העם שנעשו לשני ממלכות ונחלקו זה עם זה.

כ) גמ', דבר אחר שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים. ביאר **העין אליהו**, דהיינו כמו שאמרו **לקמן** (קב.), דכל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גזול לאביו ולאמו וכו', חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הקדוש ברוך הוא, וחבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. דהיינו שמתחילה היה השכינה למטה בבית המקדש, ומחמת עוונותיו שהעמיד שם צלם, נסתלקה השכינה למעלה, ומתחילה היה השגחת ה' לבדו על ישראל ואחר כך היה על ידי אחרים. והיא המריבה שעשה בין ישראל לאביהם שבשמים.

כא) גמ', תנא הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי וכו'. הקשה **היד רמה**, היאך חי רשע כל כך מציאות מצרים ועד סוף ימי דוד מלך ישראל ע"ה.

כב) גמ', כדי לעשות אנגריא לבת פרעה. ביאר **היד רמה**, דשלמה לא שנתכוין ח"ו לזאת, דהרי היה צדיק גמור, ולא עוד שלא היה צריך לכך, שנאמר "אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה". אלא שירבעם אמר לו כך כשהוכיחו, דהיינו, דנראה שאתה רוצה לעשות אנגריא לבת פרעה.

כג) גמ', שחלץ תפיליו בפניו. כתב **רש"י ד"ה שחלץ תפיליו**, שהיה לו לפנות לצד אחר מפני אימת מלכותו ולחלוץ שלא בפניו. עוד כתב **בד"ה חלץ**, דטעמא מפני שהוא מגלה הראש והוא זלזול לפני המלך כו'. אבל **בטור** (או"ח סימן לח) הביא בשם **שימושא רבה**, שאין הטעם מפני שהוא מגלה הראש כו', וכדוהוכיח **מגמ' ברכות** (יד:), דלא קפיד רק שלא יחלוץ תפיליו קודם שחלץ רבו תפיליו. וביאר **הבאר שבע**, דרש"י והשמושא רבה נחלקו בפירוש מלת "בפניו" דאמר רבי יוחנן, דרש"י מלת לפניו פירושו "כנגד פניו", והשימושא רבה הבין מלת לפניו פירושו "קודם". **והמהר"י אבוהב** (הובא בבית יוסף שם ובש"ל"ה חולין נר מצוה אות לד) כתב, דטעמא דהשמושא רבה מפני שפורק ממנו עול מלכות שמים, ואין ראוי לעשות כן בפני רבו עד שיראה רבו עושה כן, ועוד שיש בזה כמורה הלכה בפני רבו, דכשחולץ מורה שהגיע זמן שאינו חייב בהן, ואינו ראוי לעשות כן אלא בהוראת רבו. והקשה **הבאר שבע**, הרי כל אלו הטעמים אין להם שייכות כלל גבי "וירם יד במלך", דהרי שלמה לא היה רבו של ירבעם. ואף מדין "שום תשים" (דברים יז, טו) שתהא אימתו עליך, (כדאיתא **בקיודשין** לב:), ליכא למימר, דמהיכי תיתי לומר דמהאי דינא אסור להורות הלכה בפניו, וגם הטעם הראשון בעצמו חלוש מאד, ועיין באות הבאה.

כד) שם, עיין באות הקודמת, הקשה **הבאר שבע** אטעמא דרש"י, דאיך אפשר שיהיה חיוב אימתו של מלך חמירא מאימתו של הקדוש ברוך הוא, דחייש שלא יגלה ראשו בפניו, משום זלזול ממה שיש לו לחוש שלא יגלה ראשו בפני הקדוש ברוך הוא, כשהיה פונה לצד אחר לחלוץ שלא בפניו, דהרי השכינה למעלה מראשו של אדם, כדאיתא **בקיודשין** (לא.). ועוד, דהרי מן הדין אין איסור כלל בגילוי הראש, ולמה יהיה גילוי הראש זלזול לפני המלך, ובפרט גילוי הראש כגון לזמן קצר. ולכך פירש הטעם, מדאמרין **בכתובות** (צו.), כל המלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו, ואם הוא במקום שאין מכירין אותו ואין לו תפילין בראשו, וחושש שמא יאמרו עליו שהוא עבד, אינו נועל לו מנעל ולא חולצו, והא דאי דלענין זה מלך ורבו

אצל כולם.

(ו) גמ', כל תלמידי חכמים דומים לפניהם כעשבי השרדה. ביאר הבן יהודע, דהיינו כאדם שעומד בין האילנות דאינו ניכר כ"כ כיון דמתכסה באילנות, אבל אם עומד בשרדה שאין בה אלא עשבים שהם קצרים בלבד, ניכר הוא מרחוק, וכן הם גדלים בחכמה באופן שהם מסוימין וניכרין מתוך אלפים ורבות.

(ז) גמ', יצתה בת קול ואמרה לכן וכו'. פירש רש"י בד"ה יצתה, כשהמליכו את ירבעם. והקשה הבאר שבע, דהרי הקדוש ברוך הוא בעצמו שלח את אחיה השילוני לירבעם לומר לו שהוא ימלוך על עשרת השבטים, ואם כן, מה חטאו ישראל שהמליכוהו.

(ח) גמ', אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו אמר לו חזור בך. הקשה העיון יעקב (עין יעקב), מהא דאמרין לקמן (קז:), דהחוטא ומחטיא אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ותיירץ, דאולי לפי שהיה בעל תורה גדול עד כדי שאמרו עליו דלא נמצא בתורתו שום דופי, לכך ריחם הקדוש ברוך הוא עליו להחזירו בתשובה.

דף קב ע"ב

(ט) גמ', כיון דאיתפח הדר קא דריש. הקשה העין אליהו, כיון דקיבל על עצמו דלא ידרוש, אמאי הדר דרש. ותיירץ, דהא איתא דכל דפריש ממינות מיית, ומסקינן, דלאו דווקא מינות, אלא כל עבירות דאביק ביה טובא, ולכך ר' אבהו הוה רגיל לדרוש בשלשה מלכים, שאין להם חלק לעולם הבא, ולכך כל אחד יפרוש ויתרחק מדרבם, וכיון דחליש, סבר דמאי דדרש הוי טעות, דמסתמא עשו תשובה קודם מיתתן, ואם כן, דיבר תמיד לשון הרע עליהם, והוה אביק בעון דלשון הרע, וכשקיבל על עצמו דלא ידרוש הוה כמו דפריש ממינות ומיית, ואחר כך דאיתפח ולא מת, הבין דלא חטא במה דדרש, ואם כן, אין להם חלק לעולם הבא, כיון דלא עשו תשובה, ולהכי הדר דרש, וזהו מה שהשיב להם, דאינהו מי אהדרו בהו.

(י) גמ', מהיכא בעית למושיא המוציא אמר לא ידענא. הקשה התורת חיים, איך אפשר דלא ידע רב אשי הך מילתא. ועוד הקשה, מהא דאמר "מאחר

דחכימת כולי האי", משמע שהיא חכמה גדולה, ולכאורה הוא דבר קל ופשוט. וביאר היד רמה, דהא דאמר לא ידענא, משום דהוה מספקא ליה הי ניהו מובחר.

(יא) גמ', הוה נקיטנא בשיפולי גלימא וכו'. וביד רמה הביא גירסא, דהות נקיטת שיפולא בשינך ורהטת, דאילו היית בזמן ההוא, היית אחוז כנפי כסותך בשינך כדי שלא תכשל במרוצתך והיית רץ אחריה לעבדה מפני יצר הרע שהיה תוקפך.

(יב) גמ', ומנלן דלא אתי לעלמא דאתי וכו'. הקשה הסנהדרי קטנה, מאי בעי, הא כיון דאמר ר' יוחנן ד"קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם", ואחר דלמד דירבעם לא אתי לעלמא דאתי, כל שכן דאחאב. ותיירץ, דאיכא למדחי קל וחומר, דמה לירבעם שכן תחילה היה לקללה. עוד כתב ליישב, משום הא דאמרין בסמוך, אחאב היה מהנה תלמידי חכמים מנכסיו וכיפר לו מחצה.

(יג) גמ', אלא אחאב וכו' ומתוך שהנה תלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהא דכיפרו לו מחצה בהאי מצוה, משום דהמהנה תלמידי חכמים כאילו דבק בשכינה, כמו שנאמר "ואתם הדבקים בה'", והיינו דשייך לידבק בשכינה על ידי שמהנה תלמיד חכם מנכסיו, אף שהיה אדוק ודבוק נמי בעבודה זרה. והעין אליהו ביאר הא דנתכפר לו מחצה, משום דהעולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, והמהנה לתלמיד חכם, מקיים גמילות חסדים ותורה דהיינו מחצה.

(יד) גמ', ויאמר ה' אליו במה. ביאר הבן יהודע, דודאי ידע הקדוש ברוך הוא במה כוונתו לפתות, והא דשאלו במה, כדי שיגלה דבר זה שבלבבו שהוא רוצה להיות רוח שקר, ואז יאמר לו צא ממחצתי שנחשב כאילו עשית.

(טו) גמ', מנשה שנשה י-ה דבר אחר שהנשי את ישראל לאביהם שבשמים. ביאר העין אליהו, דלמאן דאמר, שנשה י-ה, אם כן, אחר שעשה תשובה וזכר את ה', יש לו חלק לעולם הבא. ולמאן דאמר שהנשי את ישראל לאביהם שבשמים, לא הועילה לו התשובה, כיון דהחטיא את הרבים, ואין מספיקין בידו לעשות תשובה, ומשום הכי אין לו חלק לעולם הבא.

הצטרף גם אתה ללומדי ה"דרף היומי" בעיון!!!

זמני השיעור בדף היומי בעיון ע"י רבני הכולל בכל יום בין השעות 9:45-10:45 בבית המדרש "משכן אהרן" שע"י חניכי ישיבת פוניבז' מודיעין עילית ת"ו

יש אנשים שרוצים לעשות יד ושם לזכר עולם על נשמת אבותיהם ועושים להם מצבה של אבן וכו'...

יתנדב עבורו איזה ספר הצריך לרבים ללמוד בו, ויכתוב עליו את שמו, ובכל עת שילמדו בו יהיה לנחת רוח לנשמת הנפטר... (הח"ח באהבת חסד"ח כ"פ"ו)

כתובת המערכת: רח' שאגת אריה 17/25 קרית ספר מודיעין עילית. טל/פקס: 08-9741714 ©

למנויים, לתרומות, להנצחות ולכל ענין 050-4102442 Sbma@kavnaki.net

http://www.shtaygen.co.il/?CategoryID=1124